

Драгоје Живковић

ПОЛИТИЧКИ ЗНАЧАЈ БОРБЕ ЗА УЈЕДИЊЕЊЕ СИНДИКАЛНОГ ПОКРЕТА ЈУГОСЛАВИЈЕ 1919—1920.

Избијањем првог свјетског рата прекинут је континуитет развика синдикалног покрета у југословенским земљама. У Хрватској и Славонији, на примјер, радничке организације су у почетку рата забрањене. Међутим, и тамо гдје нијесу биле спроведене законске мјере о забрани, рад синдикалних организација је обустављен стога што је њихово људство било мобилисано у рату на страни агресора (Словенија, Хрватска и Славонија, Босна и Херцеговина, Војводина), или за одбрану земље (Србија).

Први свјетски рат катастрофално је разорио привреду у југословенским земљама, што је довело до незапамћене биједи и изгладњавања становништва, нарочито градске сиротиње и радничких породица чији су храниоци отишли на фронт. Рат се одужио у недоглед и стално је повећавао незадовољство сиромашних друштвених слојева, градске и сеоске сиротиње и радника који су радили у милитаризованим предузећима.

Обрт догађаја у рату у преломној 1917. години дјеловао је снажно на обесправљене и изгладњеле радне масе. Фебруарска револуција у Русији била је бојни зов експлоатисаним радничким и сељачким масама да се супротставе владајућој класи и њеним методама притиска и насиља. Фебруарски догађаји у Русији снажно су одјекнули и у југословенским земљама под Аустро-Угарском. Пошто је већ тада сагледавала неповољан биланс у рату, Аустро-Угарска је покушала да дипломатским каналима спасава што се евентуално спасити може. Због тога су војно-полицијске стеге режима знатно попустиле.

Осјећајући повољну политичку климу, социјал-демократски прваци у неким југословенским земљама под аустроугарским доминацијом предузели су кораке за обнову радничких организација. Успјех није изостао. Средином 1917. године приступило се обнову синдикалне активности у Хрватској и Славонији и Босни и Херцеговини. У Хрватској је обновљен рад Опћег радничког савеза (ОРС), а у Босни и Херцеговини обновљени су струковни савези под вођством Главног радничког савеза (ГРС). До пред

крај рата у ОРС је било учлањено око 17.000,¹ а у босанско-херцеговачке синдикате преко 15.000 радника.² Сличне иницијативе предузеле су и српски социјалисти у избјеглиштву у Француској и, уз одобрење Француске конфедерације рада, основали Општи синдикат српских радника и обновили рад Радничке коморе.³

Из наведених података види се да се у јеку ратних операција приступило обнови синдикалног покрета у оним југословенским земљама у којима је његов рад био потпуно паралисан.

На револуционисање радничког покрета у југословенским покрајинама, на његово буђење и борбену активност, пресудно је утицала пobjеда октобарске револуције у Русији, тај епохални догађај којим је почела нова ера у историји човјечанства. Октобарска револуција је својим примјером показала да је пролетаријат у савезу са сиромашним сељаштвом једина друштвена снага којој је намијењена улога да крчи пут прогресу рушењем класног друштва и његовог система власти. Руски октобар снажно је заталасао пролетаријат Европе па, разумије се, и у југословенским земљама.⁴ Социјал-демократска вођства покрета у ондашњим југословенским покрајинама нијесу, међутим, имала неподијељен позитиван став у оцјени руске револуције и нове совјетске власти. На том питању она су се почела диференцирати. Тако се југословенска социјалдемократија, још док је рат трајао, поцијепала на десно социјалпатриотско и лијево социјалдемократско крило.⁵ На десници је стајао Витомир Кораћ са својим присталицама у Хрватској, вођство покрета у Словенији с Антоном Кристаном на челу и Српско-буњевачки одбор у Војводини (СБАО), док су вођства покрета у Србији и Босни и Херцеговини стајала на лијевим социјалдемократским позицијама, Али, без обзира на подијељена гледишта у односу на октобарску револуцију и улогу и задатке покрета у предстојећем периоду, у цјелини гледано, та вођства нијесу била дорасла да објективно процијене новонасталу ситуацију и прилагоде јој стратегију и тактику својих покрета који су били у процесу обнове. Управо, радничка класа Југославије, у својој борбеној готовости и револуционарном опредјељењу, ишла је испред свог вођства. То потврђује рад на обнови и сви облици активности које је користио

¹ Грађа за повијест синдикалног покрета у Хрватској (1917—1919) (у даљем тексту: грађа/1), Загреб 1955, 154.

² *Глас слободе*, бр. 86, 29. III 1919.

³ Др Богумил Храбак, *Српски социјалисти у избјеглиштву према променама у Русији 1917—1919. године*, Историјски гласник бр. 1, 1964, 55.

⁴ „Руска је револуција одјекнула читавим свијетом као јерихонска труба, па и код нас, она је радничке масе окуражила почела их ослобађати ратне море, а руски су социјалисти показали пред читавим свијетом, да социјализам није мртав, него да се напротив диже са циљем да уништи рат и обори капитализам“. (Архив Комунистичке партије Босне и Херцеговине (у даљем тексту: АКПБиХ), том II, 1961, 293.

⁵ АКПБиХ, том II, 300.

организовани југословенски пролетаријат уочи и послије стварања Краљевства СХС.

У посљедњој години рата (1918) почело је нагло бујање радничког покрета у југословенским покрајинама Аустро-Угарске. Тако рећи, преко ноћи се обнављају и ничу нове радничке, особито синдикалне организације. Упоредо с обновом, синдикалне организације воде низ класних акција и тарифних покрета за повећање најамнине, скраћење радног времена, запошљавање преко организација, увођење радничког заштитног законодавства и социјалних реформи. Успјеси у тим класним акцијама били су доста повољни. То је долазило отуда што је владајућа класа, уочи и непосредно послије стварања Краљевства СХС, бојећи се револуције, била присиљена да чини уступке синдикалним организацијама да би обуздала њихово борбено опредјељење. Констелација политичких односа у новој државној заједници југословенских народа, крајем 1918. и почетком 1919. године, била је повољна за нарастање синдикалног покрета, а његова борба на класном попршту доносила је запажене резултате. То је био период дефанзиве буржоазије и повлачења од заоштравања сукоба с организованим пролетаријатом због нестабилног поретка и недовољно учвршћеног система власти.

Основна карактеристика југословенског синдикалног покрета у процесу обнове јесте његова уситњеност, уско професионална издиференцираност и младост састава. Предратно чланство било је проријеђено, управо десетковано у рату, па су у покрет укључиване нове, младе снаге. Приликом обнове организација примјењивани су стари предратни облици струковног организовања по професијама који нијесу одговарали послижератним условима. Док је на једној страни владајућа буржоазија тражила најпогоднија рјешења обједињавања и консолидовања својих снага, дотле је организовани пролетаријат био расцјепкан по струкама и по старим административним покрајинама. Уз то, још у почетку обнове дошло је до идејних неслагања у вођствима дотадашњих покрета у принципијелним питањима класне борбе и њене улоге; што ће деструктивно дјеловати на толико значајно питање уједињења радничког покрета у земљи, које се постављало веома акутно.

И поред свих слабости наслијеђених из прошлости, синдикални покрет у Југославији нагло је растао и бујао. У кратком раздобљу од завршетка рата до априла 1919. године, снаге синдиката, у односу на предратно стање, умногостручиле су се.

Чим је рат завршен, словеначки синдикати су се одвојили од бечких централа и брзо развили самостални струковни рад под вођством Савеза радничких друштава (СРД),⁶ касније Струковне комисије. Језгро синдикалног покрета у Словенији чинили су рудари, жељезничари и металци. Остали синдикални савези

⁶ Делавец, 15. II 1919, шт. 7.

били су малобројни. До априла 1919. године синдикални покрет Словеније окупио је у своје редове 19.479 радника, — троstrуко више него прије рата.⁷

У Хрватској и Славонији синдикални покрет се још у току обнове поцијепало на два крила. Усљед Кораћеве демагогије, радништво је у почетку организовано само у ОРС. Међутим, усљед расцјепало у вођству на десно и лијево крило, упоредо с тим десничарским синдикатом оснивају се самостални струковни синдикати на челу с Картелом струковних савеза (КСС)⁸ у који се почиње преливати и чланство ОРС који је био у расулу. Новоосновани струковни савези брзо су омасовљавали своје редове, тако да су до априла 1919. године нарасли на око 15.000 чланова.⁹ Уочи синдикалног конгреса уједињења синдикати оба правца у Хрватској и Славонији бројили су преко 30.000 радника, — готово четири пута више него пред рат.

Синдикални покрет Босне и Херцеговине, чија је обнова такође почела у току рата, доживио је велики успон. До закључног конгреса ГРС за Босну и Херцеговину биле су обновљене готово све струке под вођством ГРС са око 25.000 синдикално организованих радника,¹⁰ — четвороструко више него уочи рата. У периоду обнове најјачи су били савези жељезничара, рудара, металаца и дрводејлаца. У односу на улогу и задатке покрета у предстојећем периоду босанско вођство било је јединствено.

Разарања која је Србија доживјела у рату као жртва агресије Централних сила тешко су погодила раднички покрет. За разлику од осталих, синдикални покрет у Србији споро се обнављао, иако се приступило подизању организација чим је земља ослобођена. Усљед ратних пустошења, привредног мртвила и велике незапослености, до закључног конгреса у Србији једва је било организовано у синдикате 5.598 радника¹¹ с ГРС на челу, — дакле око 2.500 мање него пред рат.

Синдикални покрет у Војводини такође је рано почео да се обнавља и развија своју активност. Струковне организације у овој покрајини биле су, међутим, и даље организационо везане за центре у Пешти све до фебруара-марта 1920. године. Стога, на жалост, нијесу сачувани подаци о бројном стању, а врло мало има и оних који говоре о активности синдикалних организација у Војводини до конгреса уједињења.¹² Битно је пак да су и синдикати Војводине били углавном лијево оријентисани и да су гравитирали према Београду.

⁷ *Радничке новине*, 17. IV 1919, бр. 142.

⁸ Грађа /I, 151.

⁹ Исто, 148.

¹⁰ АКПБиХ, том. II, 309.

¹¹ Синдикални покрет у Србији 1903, 1919, Београд 1958, 558.

¹² Тома Миленковић, *Раднички покрет у Војводини 1918—1920*, Институт друштвених наука, Одјељење историјских наука, Београд 1968, 260.

Струковне организације Далмације, које су у својим редовима имале око 1.500 чланова, до априла 1919. биле су организоване у ОРС за Далмацију.¹³ Малобројно синдикално чланство у Црној Гори организационо је било прикључено босанско-херцеговачким синдикатима, док су синдикалне организације Македоније биле у саставу србијанског синдикалног покрета.

Према неким оновременим подацима, синдикални покрет у новоствореној државној заједници југословенских народа нарастао је у првим мјесецима 1919. године на око 100.000 организованих радника.¹⁴ То је била значајна политичка снага с којом се морало рачунати.

У краљевству СХС; чија је привреда највећим дијелом у рату била разорена или дезорганизована, одмах су се готово драстично испојиле класне супротности. Млада примитивна југословенска буржоазија журила је да се што прије обогати на рачун сиромашних слојева народа и радничке класе. Основни методи богаћења били су зеленаштво, шпекулације, корупција и злоупотреба власти, што је изазвало многе познате афере. У земљи је дошло до привредног расула, валутног хаоса, незапамћене глади и незапослености. То је тешко погађало сиромашни народ, који се све више пролетаризовао.

Из кризе у коју је покрет запао лијево оријентисани социјалдемократски прваци покрета видјели су једини излаз у уједињењу свих снага пролетаријата на подлози централистичког устројства. У том правцу вођена је жива политичка активност, која је трајала све до уочи конгреса уједињења. Претежан дио организованог пролетаријата Југославије, добро је схватио смисао те акције, с њом се солидарисао и пружио јој пуну подршку.¹⁵ Носиоци овог покрета били су социјалдемократи у Србији и Босни и Херцеговини. Томе су се, међутим, супротставили десни социјалисти у Хрватској, Словенији и Војводини. Они су заговарали уједињење покрета у земљи на основи класне сарадње с буржоазијом, у циљу националне концентрације и учвршћења постојећег поретка.¹⁶ Такву подлогу уједињења енергично су одбацили србијански и босански социјалдемократи, којима су се придружили покрет у Далмацији, лијеве снаге покрета у Хрватској и Славонији и пролетаријат Војводине.¹⁷ Битка између ове двије струје вођена је неколико мјесеци. У том дјелу десни социјалисти доживјели су потпун пораз. Под њиховим утицајем остао је једино раднички покрет у Словенији, Кораћево крило покрета у Хрватској, док је Српско-буњевачки агитациони одбор

¹³ Динко Форетић, *Раднички покрет у Далмацији до Конгреса уједињења*, Задарска ревија бр. 2, 1959, 191.

¹⁴ *Глас слободе*, 29. IV 1919, бр. 97.

¹⁵ Исто, 27. III 1919, бр. 70.

¹⁶ Историјски архив Комунистичке партије Југославије (у даљем тексту: ИА КПЈ), том. IV, 162.

¹⁷ *Радничке новине*, 31. III 1919, бр. 76.

у Војводини остао готово без икакве подршке. На крају петомјесечне борбе око принципијелних питања, четири петине организованог југословенског пролетаријата недвосмислено се изјаснило за уједињење на платформи централизма и непомирљиве класне борбе.¹⁸ Тиме је успјешно окончана једна значајна етапа у развиту југословенског радничког покрета.

Конгрес уједињења синдикалног покрета Југославије почео је 20. а наставио рад и завршен 23. априла 1919. године у Београду.¹⁹ На њему су били заступљени синдикати из цијеле земље осим Словеније. Штавише, на Конгресу су учествовали и делегати многих подружница ОРС у Хрватској, и поред противљења вођства. Уз учешће око 400 делегата (који су истовремено били и делегати партијског засједања), Конгрес је усвојио неколико значајних докумената: *Резолуцију Централног радничког синдикалног вијећа Југославије* (ЦРСВЈ), *Правила ЦРСВЈ* и *Резолуцију о јединству покрета*. Мада носе печат социјалдемократског идејног наслеђа, ови документи су били значајни за даљи развитак покрета и његову борбу. Према *Правилима ЦРСВ*, поред тог централног органа, основана су покрајинска синдикална вијећа и мјесна вијећа на бази тијесне сарадње између партије и синдиката.²⁰ На Конгресу је дошло и до неких спорова у погледу организационог устројства, сједишта центра, наслијебене имовине, чланских улога и још неких питања која су произлазила из живота и рада покрета у вези с уједињењем. Ти спорови изглађени су компромисним рјешењима, али су ипак наговјештавали конфликте који ће се касније испољити у оштром облику. Не губећи из вида слабости и отворене дилеме које су на њему дошле до израза, Конгрес уједињења, познат под популарним именом *оснивачки*, био је важан догађај у историји синдикалног покрета Југославије.

Тај импозантни скуп заступника југословенског пролетаријата забринуо је владајућу буржоазију. Проглашење уједињења организованог радништва у земљи она је схватила као акт о његовој општој мобилизацији против владајућег поретка. Страхovala је да је тим догађајем припремљена револуција, која само што није избила. Стога је режим предузео превентивне мјере за одбрану од преврата. Први корак владе био је забрана прославе Првог маја и манифестација које су тим поводом припремане. Изговора ради влада се послужила наводним доказом о преврату који припрема организовано радништво под руководством Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста) (СРПЈк) и ЦРСВ, на основу тајног споразума са совјетским републикама Русијом и Мађарском.²¹ Организовани пролетаријат

¹⁸ Исто, 26—27. IV 1919, бр. 98, 99.

¹⁹ Исто, 7. V — 11. V 1919, бр. 107—111.

²⁰ Грађа /I, 217.

²¹ *Радничке новине*, 17. IV 1920, бр. 145.

био је огорчен том инсценијом. У Босни и Херцеговини поводом владине одлуке био је организован генерални штрајк 30. априла. Штрајк је послужио режиму као повод за општи напад на радничку класу. Пролетерски покрет доживио је тежак ударац, не само у Босни и Херцеговини већ и у другим покрајинама. Босанско-херцеговачки раднички покрет био је у цјелини суспендован,²² а у Војводини, Славонији и Далмацији дошло је до масовних прогона и хапшења. То је био први напад већих размјера који је раднички покрет доживио у новој држави.²³ Војска, полиција и жандармерија брутално су иступили против организованих радника и њихових руководства. Спровођењем бијелог терора режим је тежио да сломи и обезглави раднички покрет. И заиста, док је у редовима организованих радника растао гњев и отпор против насиља режима, тај налет реакције на покрет демобилизаторски је дјеловао на извјестан дио функционера у руководствима, па су многи од њих посустали повлачећи се с борбених позиција.

Умјесто да из тог напада извуку поуку у смислу безрезервне подршке уједињењу и консолидовању свих борбено предвиђених снага покрета, нека руководства ретерирају, повлаче се у покрајинске оквире и траже повод дезинтеграцији, да би тако обезбиједила себи руководеће позиције у својим покрајинама. Таква комбинаторика била је дјело реформиста који су своје личне претензије претпостављали интересима пролетаријата који је још раније показао и на Конгресу потврдио своје расположење за уједињењем.

Послије мајског налета органа власти на раднички покрет, код неких покрајинских руководства наступио је период сплашњавања жара за уједињењем синдикалног покрета у земљи на линији непомирљиве класне борбе, односно период срачунатог тактизерства и одлагања уједињења због продубљивања идејних неслагања у врховима. Истина, тешко је разграничити елементе идејних конфликта између љевичара и реформиста, јер ни једни ни други нијесу имали искристалисане ставове у погледу улоге и задатака синдикалног покрета у новим послеријатним условима. Разлика је била углавном у томе што су љевичари осјећали пулс пролетаријата који се безрезервно изјашњавао за уједињење, занемарујући специфичности које су то отежавале, док су реформисти потенцирали и предимензионирали покрајинске особености, гледајући на њих кроз призму сопствених интереса.

Колико је организовано радништво превазилазило покрајинску ускогрудост најбоље потврђује генерални штрајк од 21. јула 1919. године који је организован за одбрану совјетских република Русије и Мађарске од империјалистичких интер-

²² Глас слободе, 18. IV 1920, бр. 146.

²³ Др. Живко Топаловић, *Напад владе на југословенски социјалистички (комунистички) раднички покрет*, Нови Сад 1919, 11.

вената.²⁴ У овој акцији југословенски пролетаријат манифестовао је своје борбено јединство, јер је штрајк готово подједнаким интензитетом захватио цијелу земљу. У том покрету потпуно су занемарене покрајинске границе. С тим у вези важно је истаћи да је организовано радништво проблему уједињења прилазило са чисто класног становишта, што је и разумљиво, кад је против себе имало уједињени фронт буржоазије, без обзира на њене националне и друге антагонизме који су је иначе дијелили.

Ради сагледавања суштине спорова међу руководством а у погледу уједињења треба истаћи да су они више резултирали из неспоразума око функција и положаја, него из објективних услова развитка и покрајинских специфичности које су потенцијали они који су страховали од посљедица сваке револуционарне акције. Усљед тих неслагања у врховима, споразум о уједињењу постигнут на априлском конгресу у Београду све више је попримао елементе фикције на штету синдикалног покрета и његове класне борбе.

Читава јесен 1919. године протекла је у безуспјешном преговарању о уједињењу покрајинских у земаљске синдикалне савезе. ЦРСВ, уз које су стајала вођства покрета у Србији, Босни и Херцеговини, Далмацији и Војводини, декларисало се као поборник централизације струковног покрета сходно *Правилима* усвојеним на Конгресу,²⁵ док су се покрајинска синдикална вођства у Хрватској и Словенији изјаснила за федералистичко уједињење у тзв. прелазном периоду који није временски детерминисан. Иза те паролe у ствари крио се опортунизам присталица федерализма који су се прибојавала одлучних класних акција. Они су предвиђали да неће моћи да утичу на развој догађаја у покрету уколико се одлуке буду доносиле из једног центра.

Поред свих мјера притиска и насиља које је режим спроводио над њим од краја прољећа до јесени 1919. године, синдикални покрет био је у сталном порасту. До октобра исте године његове снаге нарасле су на око 150.000 радника.²⁶ Усљед сталног погоршања материјалног положаја које је настало као посљедица привредног мртвила, незапослености и вртоглавог пораста цијена животних намирница, синдикати су непрекидно водили тарифне покрете и штрајкове и организовали протестне зборове против политике режима у односу на радничку класу. У том периоду воде тарифне акције и штрајкују готово све струке у цијелој земљи. Према подацима из ондашње партијске штампе, дневно је вођено око 20 тарифних покрета и штрајкова у цијелој држави.²⁷ То је био вид спонтаног отпора суровој експлоатацији радничке класе. Тарифне акције вођене у 1919. години, а и кас-

²⁴ Дејан Гајић, *Генерални штрајк 1919. године*, 1951.

²⁵ *Радничке новине*, 11. IX 1919, бр. 215.

²⁶ Исто, 4. X 1919, бр. 235.

²⁷ *Уједињење*, 13. III 1920, шт. 1.

није, завршавале су се с више или мање успјеха. У крајњој линији успјеси су знатно умањивани тиме што су то најчешће биле акције појединих струка локалног значаја које су избијале спонтано, без сагласности и контроле управа синдикалних савеза, покрајинских синдикалних вијећа и ЦРСВ. Да би спријечило талас тзв. дивљих, самониклих штрајкова и тарифних покрета, ЦРСВ је пред крај јесени донијело *Правилник о штрајковима* и *Правилник о бојкотима* којима је требало каналисати и подврћи контроли руководства цјелокупну тарифну политику у земљи.²⁸ Међутим, иако су ти документи усвојени од највишег синдикалног органа, струковне организације их нијесу поштовале, јер су били у заостајању за животом који је наметао свакодневну борбу.

Ставови о уједињењу синдикалног покрета формулисани на априлском конгресу у Београду све више су губили смисао, јер их нијесу уважавали ни покрајинска синдикална вијећа ни покрајински синдикални савези. Пракса је бивала све сложенија и замршенија, а руководство недорасло да је усмјери у најрационалније токове. Спорови око организационог облика добијају све оштрије форме и постају камен спотицања на путу к уједињењу. Од свих синдикалних савеза које је обавезивало уједињење, ту одлуку су спровели једино саобраћајно-транспортни радници, на подлози која је била неко компромисно рјешење између централизма и федерализма,²⁹ и келнерски радници који су остали досљедни централизму.³⁰ Преговори између осталих струковних савеза не само да нијесу уродили плодом већ су на њима продубљени сукоби око питања сједишта централа, делегатског система, чланских улога и других појединости које су произлазиле из праксе. На крају 1919. године неслагања у питању уједињења између ЦРСВ, односно србијанских, босанских, војвођанских и далматинских синдиката, с једне, и синдикалних организација у Словенији и Хрватској, с друге стране, толико су постала опречна да је спровођење конгресних одлука одложено у недоглед. Период од априлског конгреса до краја 1919. године означава једну неповољну етапу у погледу уједињења југословенских синдиката, у цјелини гледано, неповољан биланс на пољу класне борбе.

С окончанем 1919. године синдикални покрет Југославије улази у нову фазу развитка која практично доводи до његове вјештачке подјеле у два тора. На једној страни нашле су се организације из Србије, Босне и Херцеговине, Војводине и Далмације, а на другој синдикати Хрватске и Словеније. Иза насталих спорова око проблема уједињења стајала је јасно зацртана рачуница вођства тора, од којих је свако хтјело не само да

²⁸ *Радничке новине*, 17—19. XII 1919, бр. 297, 299.

²⁹ *Железничар*, 4. X 1919, бр. 34.

³⁰ *Вијесник*, сијечањ-вељача, 1920, бр. 1—2.

задржи оно што је већ имало већ и да појача и прошири своје позиције у покрету. Свакако да су се у врховима била зачала и два идејна правца, лијеви и реформистички, али они нијесу толико утицали на расцјеп, колико друга страна сукоба која се заснивала на борби за престиж и положаје. У томе је била суштина подјеле на присталице федерализма — вођства покрета у Хрватској и Словенији — и браниоце централизма — из осталих покрајина под руководством ЦРСВ. Ови други су били у повољнијој позицији у толико што је њихова алтернатива била привлачнија за организовано радништво које је на уједињење гледало с класног становишта, јер је већ стечено искуство показало да се борба може успјешније водити само при пуном јединству организације и акције.

Због поменутих неслагања у руководству расцјеп је био неизбежан. Од краја децембра 1919. до краја маја 1920. године приступило се половичном спровођењу одлука београдског синдикалног конгреса. По директиви ЦРСВ проглашено је уједињење осам синдикалних савеза (металаца, графичара, грађевинара, шивачко-одјевних радника, монополаца, фабричких радника, дрводељаца и рудара) на централистичкој подлози. Уједињење су прихватиле организације Србије, Босне и Херцеговине, Војводине и Далмаице, а ван новооснованих земаљских синдиката остале су организације из Словеније и Хрватске, које су чиниле већину синдикално организованог радништва. Занимљиво је да се вођство покрета у Хрватској, дакле оно крило које се својевремено одвојило од Кораћеве социјалпатриотске струје, у погледу уједињења нашло на истим позицијама с десничарским вођством покрета у Словенији. Због такве конфронтације, Покрајинско синдикално вијеће (ПСВ) Хрватске и тамошње управе синдикалних савеза које су обавезивале одлуке београдског конгреса били су изложени оштром нападу ЦРСВ³¹ и руководства уједињених савеза која су стајала на позицијама централизма.

Неслагања у руководству добијају у прољеће 1920. године праву политичку димензију. Присуство идејно-политичке компоненте у сукобима око уједињења први пут се јасно манифестовало на фебруарском пленуму централних инстанца покрета, одржаном у Загребу.³² На том скупу покушало се да се изиђе из ћорсокака у питању уједињења. На овом засједању донесена је тзв. *Одлука синдикалног пленума о уједињењу* која је, сходно *Правилима ЦРСВ*, само прецизирала неке одредбе које се односе на уједињење са синдикатима Словеније.³³ Иначе *Одлука* се темељила на строгом централизму и уједињењу по струкама за цијелу земљу. Да би се дјело уједињења што прије привело крају,

³¹ *Глас слободе*, 5. I 1920, бр. 3.

³² Грађа /II, 202.

³³ *Радничке новине*, 2. III 1920, бр. 50.

пленум је закључио да се други општи синдикални конгрес одржи крајем маја.

По посљедицама се пак види да пленум није превазишао старе спорове о уједињењу синдиката. Чак их је још више заштрио. Вођства синдикалних покрета у Словенији и Хрватској тражила су нови изговор и повод за одлагање уједињења, пошто ставови и принципи на којима се оно темељило нијесу задовољавали њихове претензије. Стога је требало обеснажити Одлуку фебруарског пленума, одложити конгрес и пролонгирати уједињење на неодређено вријеме. У том циљу ПСВ за Хрватску и Славонију иступило је пред пролетерском јавношћу са захтјевом о одлагању другог синдикалног конгреса. Свој захтјев мотивисало је тиме да није постигнут претходни споразум о начелним питањима између покрајинских синдикалних савеза, да би одржавање конгреса у заказано вријеме изискивало велике материјалне трошкове, а уз то, без изгледа да се успјешно заврши. Прије тога, по схватању ПСВ у Загребу, требало би мијењати *Правила ЦРСВ* у погледу изборног кључа и још неких одредаба које је сматрало нецјелисходним и превазиђеним. С друге стране, сматра поменуто ПСВ, за ревизију тих одредаба компетентна је једино синдикална конференција, а не пленум ЦРСВ. Пошто ионако није сазрело вријеме за његово одржавање, од конгреса би требало одустати и сазвати синдикалну конференцију на којој би се ускладили ставови о спорним питањима, па тек онда би се приступило реорганизацији синдиката.³⁴

Уз већ донесену одлуку о одржавању конгреса и обављене припреме у вези с његовим одржавањем, ЦСРВ није прихватило захтјев ПСВ у Загребу. То питање је стога доспјело у центар пажње и изазвало нове конфликте. Иако је једно вријеме ћутала због таласа лијевих струјања која су захватила синдикате Словеније, Струковна комисија је у погодном тренутку иступила у одбрану гледишта ПСВ за Хрватску и Славонију, сматрајући његов захтјев оправданим и једино прихватљивим.³⁵

Око дилеме: конгрес или конференција — развила се жива полемика. ЦРСВ је образлагало становиште да се конгрес не смије више одлагати, јер то наноси непроцјењиве штете покрету у цјелини. Поред осталог истицало је да у земљи постоји преко педесет патуљастих синдикалних савеза по покрајинама чије су снаге, појединачно узете, незнатне за одлучне класне акције. Ако би се пак те снаге ујединиле по струкама у савезе за цијелу земљу и под централним руководством, онда би се могле водити успјешне акције југословенских размјера.³⁶

³⁴ *Нова истина*, 18. III 1920, бр. 66.

³⁵ *Делавец*, 12. VI 1920, шт. 24.

³⁶ Павле Павловић, *Уједињење синдиката*, Борба (социјалистички календар за преступну 1920. годину), 46—47.

Присталице одлагања конгреса уједињења, по свом политичком увјерењу, били су у то вријеме убијеђени политички опортунисти и противници оштре класне борбе. С друге стране, поборници неодложног уједињења дјеловали су под утицајем већ тада јаких комунистичких снага у покрету и отуда били за заостравање класних супротности путем офанзивног наступа пролетаријата за класна права. У томе је био политички смисао сукоба о уједињењу у том тренутку.

У вријеме тих полемика о сазиву конгреса избио је познати штрајк жељезничара који је узбуркао целокупну јавност. Познато је да је вођство штрајка допринијело његовом брзом сломену. Последице пораза биле су тешке за чланство овог синдиката, а и за покрет у цјелини. Из пораза штрајка опортунисти су црпili доказе за „исправност“ својих реформистичких ставова. Нападали су затим љевичаре да су исфорсирали штрајк и тиме нанијели тежак ударац покрету. Обрт догађаја ишао им је, без сумње, на руку. Стога су још упорније инсистирали на раније постављеном захтјеву о одлагању другог синдикалног конгреса.

С обзиром да су вршене припреме за одржавање Другог конгреса Партије, ЦРСВ је из тактичких разлога удовољило захтјеву ПСВ у Загребу да се прије општег струковног конгреса одржи синдикална конференција која ће расправљати о спорним питањима око уједињења.³⁷ Реформисти у вођству покрета Хрватске и Славоније сматрали су тај уступак својом значајном побједом.

У међувремену док су вршене припреме за сазив синдикалне конференције, у Вуковару је 20—24. јуна одржан Други конгрес Комунистичке партије Југославије. Конгрес је донио одлуке од далекосежног значаја за даљи развитак покрета, у првом реду *Програм и Статут* Партије. Према *Статуту*, КПЈ је уједињена на централистичкој платформи. Политички опортунисти, познати под именом центрумаши, доживјели су на Конгресу тежак пораз.

Под још свјежим утисцима с Конгреса Партије, на коме су тријумфовали комунистички ставови, већ договорена синдикална конференција одржана је 27—28. јуна у Београду. У току дводневног рада конференција је расправљала о спорним питањима која су се односила на уједињење и неке друге проблеме синдикалног покрета. Конференција је усвојила резолуцију, познату под именом *Солуција о уједињењу*, којом је предвиђено уједињење синдикалних савеза у земљи на професионалној централистичкој основи. Тим документом, поред осталог, одређени су мандатори сазива појединих конгреса, с нагласком да морају обавити све припреме и спровести уједињење до краја године. Антицентралисти су и овом приликом изгубили битку. Одлуком

³⁷ *Радничке новине*, 13. VI 1920, бр. 142.

пленарне сједнице ЦРСВ, одржане на завршетку конференције 29. јуна, овај орган признали су и словеначки синдикати који су формално тада ушли у његов састав.³⁸

Одмах по завршетку партијског конгреса, односно синдикалне конференције, дотадашње руководство Партије и синдиката у Хрватској прогласило је одцјељење од КПЈ, одбијајући да се покори одлукама Вуковарског конгреса. Истовремено, то је значило посредно ограђивање од ЦРСВ и одлука београдске синдикалне конференције.

Од тог догађаја почео је политички обрачун између центрумаша у Хрватској и лијевих снага покрета у земљи које су стајале уз КПЈ и ЦРСВ. У интензивном двомјесечном дуелу центрумаша у Хрватској и Славонији су поражени. Најприје је одлучним иступом партијског чланства уклоњено самозвано партијско вођство у покрајини. Потом је на конференцији управа синдикалних савеза од 18—19. августа присиљено да се повуче и дотадашње ПСВ, у које су изабрани нови људи, поборници лијевог курса у партији и централистичког уједињења синдиката.³⁹

Поразом центрумаша у синдикалном руководству Хрватске и Славоније уклоњена је једна од главних баријера које су стајале на путу уједињењу синдикалног покрета у земљи. Послије смјене центрумашког вођства у чијој је осуди синдикални покрет у овој покрајини као и у цијелој земљи, осим Словеније, која је стајала по страни, изразио једнодушност и солидарност, био је олакшан пут уједињењу синдиката. Ради што ефикаснијег спровођења у дјело те акције, ангажовани су централно и покрајинска синдикална руководства.

Ондашња југословенска влада је с напрегнутом пажњом пратила све што се догађа у радничком покрету. Она се, међутим, у то вријеме, особито последије слома генералног штрајка железничара, осјећала спокојније у погледу својих позиција. Владајућа буржоазија је сматрала да је наступио тренутак за увођење нових ограничења права и слобода радничког покрета. У том циљу почела је припреме за увођење неких контрареволуционарних мјера које би јој омогућиле стицање профита на рачун радничке класе. Једна од њих била је тзв. *Уредба о раду и реду*, којом је требало обеснажити осмочасовно радно вријеме, институцију радничких повјереника, упошљавање преко организација и друга права која је пролетаријат био извојевао борбом у послеријатном периоду. На то је синдикално руководство реаговало представком упућеном ондашњој влади. Истовремено, поводом најављивања *Уредбе*, у цијелој земљи организовани су протестни зборови, на којима је организовано радништво оштро реаговало против контрареволуционарних мјера режима. Проте-

³⁸ *Глас слободе*, 3. VII 1920, бр. 138.

³⁹ *Нови свијет*, 21. VIII 1920, бр. 16.

стни зборови су имали успјеха, те до озакоњења *Уредбе о раду и реду* није дошло.

Иако његови редови нијесу били консолидовани на подлози јединства организације и акције, синдикални покрет је тада имао око 208.000 чланова.⁴⁰ Чак и у периоду наступања буржоазije, која се припремала за нову офанзиву против радничког покрета, те снаге нијесу биле за потцјењивање, што је владајућа класа и имала у виду кад је привремено одустала од увођења антирадикалних уредаба.

Синдикално руководство покрета је предвиђало да су владини антирадикални закони само одложени до повољнијег тренутка, а не и скинути с дневног реда. Стога је настајало да се убрза рад на уједињењу покрајинских у земаљске струковне савезе. Дјеловање на том пољу нарочито је интензивирано од пленума ЦРСВ одржаног средином септембра 1920. године.

Наглашено је да је спровођење одлука о уједињењу синдиката олакшано послје слома центрумаша у Хрватској, али нијесу били уклоњени сви проблеми који су му стајали на путу. У току припрема за оживотворење тог подухвата показало се да и у синдикалним рукавствима других покрајина, особито у Србији и Босни, постоје доста јаке конзервативне снаге које су по схватањима мјеста и улоге синдикалног покрета биле на нивоу предратне социјалдемократије. Претежан дио кадрова био је оптерећен реформизмом, што је дошло до израза особито послје иступа центрумаша из Србије и Босне против КПЈ и одлука Вуковарског конгреса. Због политичког опортунизма, они су искључени из Партије,⁴¹ али су и даље остали на утицајним мјестима у синдикатима. Њихово дјеловање и реформистичко опредјељење посебно се испојило на синдикалним конгресима уједињења у питању става према струковној интернационали. Управо на већини струковних конгреса победили су ставови центрумаша, према којима су многи уједињени синдикати и даље остали чланови Амстердамске синдикалне интернационале, иако је већ било основано Интернационално вијеће синдикалних и производних савеза (ИВСПС) у Москви као претеча црвене синдикалне интернационале.⁴² Исто тако, на неким синдикалним конгресима центрумаша су успјели да наметну своја гледишта и у појединим другим питањима о којима се на њима рјешавало. Основне слабости синдиката произлазиле су из тога што су се и у послјератно вријеме на њиховом челу претежно нашли кадрови формирану у предратно доба, дакле оне снаге које су спутавале одлучне класне иступе пролетаријата.

Конгреси уједињења синдикалних савеза довршавају једно раздобље развитка синдикалног покрета у земљи, у коме су до-

⁴⁰ *Радничке новине*, 26. IX 1920, бр. 230.

⁴¹ *Нови свијет*, 16. XII 1920, бр. 66.

⁴² *Радничке новине*, 6. IX 1920, бр. 213.

шле до израза многе противурјечности које су подривале његово јединство и ограничавале његову способност за борбу. Од краја септембра до почетка децембра 1920. године, поред савеза који су се раније ујединили, одржали су своје конгресе и прогласили уједињење: кожарско-прерађивачки радници, металци, шивачко-одјевни радници, грађевинари, берберско-власуљарски радници, приватни намјештеници, дрводјелци, радници животних намирница и графичари. Сви ови синдикални савези приступили су уједињењу на подлози *Солуције* београдске синдикалне конференције, која је остала досљедна централистичком устројству. При томе треба истаћи да су сједишта већине синдикалних централа пресељена из Београда у Загреб, гдје су централумашки били разбијени. Новооснованим земаљским синдикалним савезима присаједињене су аналогне организације из цијеле земље осим Словеније. Од словеначких синдикалних организација уједињењу су приступили жељезничари, рудари, грађевинари и графичари, док су сви остали задржали своју покрајинску самосталност. Мада је и у словеначким синдикатима било каквих лијевих струјања, особито међу рударима а и у другим струкама, већина их је ипак остала под непосредним руководством Струковне комисије која се категорички оградилa од централистичког уједињења, идентификујући га с буржоаским хегемонизмом, разумије се — без основа. Због таквог свог односа према уједињењу Струковна комисија је крајем године искључена из ЦРСВ.⁴³ У ствари, она га је неколико мјесеци само формално признавала, али се никад није повинувала његовим одлукама. Насупрот томе, готово је континуирано водила борбу против највишег синдикалног органа у земљи, настојећи да парализује сваку његову класно-политичку акцију.

Без обзира на слабости које је у себи носило, проглашење уједињења синдикалних савеза у земљи означавало је политички догађај који је унио нови немир у редове владајуће буржоазије. И док су се поједини синдикални савези припремали за спровођење у дјело одлука својих конгреса, буржоаска влада тражила је повод да том процесу стане на пут. Прилика за то убрзо јој се указала. Савез рударских радника Југославије организовао је пред крај децембра штрајкачки покрет за одбрану својих права која су била доведена у питање од стране режима. Штрајк је прво обухватио неке рударске ревири у Босни, а затим се проширио на Словенију.⁴⁴ У Босни је дошло до крвавих разматувања полиције и жандармерије са штрајкачима.

Овај штрајк послужило је влади за предузимање најстрожих мјера против радничког покрета и његових политичких и струковних организација. Главни инспиратор те акције био је тадашњи министар унутрашњих послова Милорад Драшковић. Он је

⁴³ *Рдечи Прапор*, 24. XII 1920, шт. 60.

⁴⁴ *Нови свијет*, 21. XII 1920, бр. 68.

био творац познате *Обзнане*, објављене 30. децембра, којом се забрањује легално дјеловање радничких организација.⁴⁵ Тако је једним незаконитим актом прекинут јавни рад једног класног покрета који је располагао знатним снагама и за релативно кратко вријеме великим утицајем на класно експлоатисане радничке и сиромашне сељачке масе. Што је најзанимљивије, творцима *Обзнане* покрет није пружио готово никакав отпор. За такво капитуланство одговорност сноси тадашње руководство Партије и синдиката, које је живјело у илузијама да ће се средствима парламентарне акције оборити незаконитост *Обзнане* и поново дозволити легални рад покрета. Убрзо се, међутим, увјерило да је погријешило у процјени ситуације и да је сваки напор у том правцу узалудан и безуспјешан. С друге стране, то показује колико је ондашње руководство имало погрешну представу о својој снази и моћи, прецјењујући вриједност и значај легалних метода из средстава класне борбе којима се до тада служило. Тај илузионизам управо је довео до ликвидације покрета крајем 1920. године без пружања отпора владајућој буржоазији и њеним добро прорачунатим антипролетерским подухватима, који су имали пун ефекат без икаквих жртава.

⁴⁵ Грађа /II, 373—375.